

Mestrovic, Stjepan G., *The Coming Fin de Siècle. An Application of Durkheim's Sociology to Modernity and Postmodernism*. London/New York: Routledge, 1992 (paperback), 232 pp.

Het debat over het (post)modernisme woekert al enkele decennia in het filosofische en sociaal-wetenschappelijke landschap. Met het verschijnen van *La Condition Postmoderne* in 1979 van de Franse filosoof Jean-François Lyotard is de discussie in een stroomversnelling geraakt. Nadien hebben in hoog tempo vele studies het licht gezien die de crisis in het moderne denken en maatschappelijke verschijnselen als pluralisering, globalisering en individualisering tot uitgangspunt namen. Het enkele jaren geleden verschenen *The Coming Fin de Siècle* van de Amerikaanse socioloog Mestrovic neemt in deze discussies een geheel eigen plaats in. Aan de hand van een contextuele herlezing van het werk van Durkheim, wijst Mestrovic op de relevantie van Durkheim's gedachtengoed voor het huidige (post)modernisme debat. De context wordt gevormd door een vergelijking tussen de periode 1880-1900 en de huidige *fin de siècle*.

Mestrovic opent met een wijds panorama van hedendaagse verschijnselen; van de films van David Lynch tot de val van de Berlijnse Muur, van de Europese eenwording tot de opkomst van de milieubeweging. Hij wijst hierbij op een grote hoeveelheid overeenkomsten met verschijnselen die in de vorige *fin de siècle* een prominente rol speelden. Honderd jaar geleden was syfilis de gevreesde en ongeneesbare geslachtsziekte, vandaag de dag is dat AIDS. Destijds verscheen Maria in Parijs en Fatima, nu gebeurt dit in Medjugorje (voormalig Joegoslavië). De eind negentiende eeuwse decadentie en haar vertegenwoordiger: de dandy, vindt haar hedendaagse pendant in een ongebreideld consumentisme met de postmoderne Yup als haar representant. Deze overeenkomsten en gelijkenissen vormen het raamwerk van Mestrovic's betoog. De grote nadruk op het verstand (rationaliteit) ten opzichte van het hart (irrationaliteit), wordt door Mestrovic gezien als kenmerkend voor het moderne denken in de huidige *fin de siècle*. Deze tegenstelling tussen het verstand en het hart dient als de rode draad in het boek. In het betoog zijn drie lijnen te onderscheiden: (i) de invloed van de *fin de siècle* op het werk van Durkheim, (ii) een felle kritiek op het postmodernisme, en (iii) een alternatief voor het rationalistische Verlichtingsprogramma. Hoewel deze drie lijnen continu in elkaar overvloeien, zal ik ze hieronder apart beschouwen.

In tegenstelling tot de gangbare opvattingen over Durkheim als intellectueel schatplichtig aan Saint Simon en Auguste Comte, benadrukt Mestrovic de invloed van de Duitse Romantiek op Durkheim. Er worden enkele hoofdstukken besteed aan het uiteenzetten van deze invloed, waarbij vooral aandacht wordt besteed aan Durkheim's tijdgenoten, waaronder Simmel, T.S. Eliot en Bergson, en invloedrijke voorgangers zoals Schopenhauer en Baudelaire. Durkheim werd name beïnvloed door Schopenhauer's idee dat mensen hun gedrag pas rationaliseren nadat zij in eerste instantie hun wensen en verlangens najagen. Het onbewuste handelen krijgt hiermee het primaat ten opzichte van het rationele en bewuste handelen. Durkheim's werk over de elementaire vormen van het religieuze leven wordt nu begrijpelijk vanuit zijn interesse en zijn onderschrijving van het belang van gevoel en passie. Mestrovic wijst hiermee tevens op de foutieve interpretatie van het begrip anomie door Parsons en Merton. Het gaat Durkheim niet om het eenzijdig veroordelen van anomie als ondermijning van het samenleven, maar juist om de

noodzakelijke en delicate balans tussen de basale, irrationele drijfveren van het individu aan de ene kant en zijn aanpassing aan het collectief aan de andere kant. Durkheim komt door deze contextuele herlezing naar voren als een zeer genuanceerd denker, die gespeend is van elke conservatieve of nostalgische hang naar 'de goede oude tijd'. Durkheim's interesse in het vraagstuk van de moraliteit is zo eveneens te begrijpen als het zoeken naar een balans tussen individuele vrijheid en noodzakelijke sociale controle om deze vrijheid te beteugelen. Een sterke staat vormt volgens hem de waarborg voor zowel maatschappelijke cohesie als voor individuele ontplooiing.

Durkheim's aanzet tot het ontwikkelen van een moraalsociologie zijn voor Mestrovic een aanknopingspunt om een substantieel deel van het postmoderne gedachtegoed aan een kritische beschouwing te onderwerpen. "Contemporary social scientists are trained to be cynics who search for falsehood, not truth. Not surprisnly, and in a typically postmodern fashion, many scientists follow Popper from the hours of nine to five and turn to fundamentalist, religious beliefs after work to satisfy their need for faith. Postmodernism allows one to live in such a contradiction. My intensions are to critique this monstrous, postmodernist version of science, not to succumb to scientism." (p.19). In de afgelopen jaren is er toenemende belangstelling voor het werk van Immanuel Kant, zowel aan de zijde van de 'modernen' (o.a. Habermas) als aan de zijde van de 'postmodernen' (o.a. Lyotard), waarbij met name de mogelijkheid tot een rationele fundering van de moraal centraal staat. Voor Kant ligt plicht aan de basis van onze moraliteit. Volgens Mestrovic zit precies hier de 'fout' die binnen het (post)moderne denken gemaakt wordt. Aan de hand van de kritiek van Schopenhauer op Kant illustreert Mestrovic dat niet plicht aan de basis van de moraliteit ligt, maar daarentegen mededogen en rechtvaardigheid. Deze twee begrippen vinden hun oorsprong in het hart en niet in het verstand, aldus Schopenhauer. Door de nadruk op en gebruik van het kantiaanse begrippenapparaat vergeten vele postmodernisten om ruimte voor het hart, oftewel liefde, mededogen en gevoel, te scheppen. Het postmodernisme blijkt derhalve in vele opzichten niet nieuw, sterker nog het is veelal een extreem doorgevoerd modernisme. Hierdoor onderschrijven vele postmodernisten impliciet eigenlijk hetgeen ze expliciet afwijzen: grote verhalen.

Middels deze kritiek op het postmodernisme zijn we aangeland bij de derde lijn in het betoog: het formuleren van een alternatief voor het rationele Verlichtingsprogramma. Mestrovic betreurt het dat denkers als Durkheim, Simmel, Marx en Tönnies veelal worden beschouwd als irrelevante relikwieën uit een ver verleden, die voor een hedendaagse maatschappij-analyse van weinig waarde meer zijn. In zijn opinie kunnen de 'klassieken' ons echter nog steeds veel inzicht verschaffen in allerlei maatschappelijke fenomenen. In de geest van Durkheim pleit hij derhalve voor een herwaardering van het irrationele in de mens. Als we de aandacht naar deze door het moderne denken vergeten kant van de mens verleggen, komen hedendaagse uitingen van 'irrationaliteit', zoals bijvoorbeeld Mariaverschijningen, 'New Age' bewegingen en nationalisme, in een minder negatief licht te staan. Hiermee kan een eerste stap gezet worden in de richting van een vorm van begrip die mededogen en gevoel niet bij voorbaat afdoet als irrationeel en dus inferieur. Mestrovic noemt zijn alternatief een vorm van liberalisme dat uitgaat van irrationaliteit als kern. "My book is an attempt to explicate this alternative, to argue that if the next millennium is to grant more rights and dignity to individuals, the weak, and the powerless, this will occur not from cognitive development but from a development of compassion". (p.xi).

Mestrovic's boek toont op sublieme wijze aan dat een heldere analyse en een gepassioneerde verhoog elkaar geenszins behoeven uit te sluiten. Er zijn natuurlijk wel enkele kanttekeningen te plaatsen bij zijn werk. Het belangrijkste punt van kritiek betreft Mestrovic's nogal eenzijdige voorstelling van het postmoderne denken. Hoewel dit ook te wijten is aan de onoverzichtelijkheid van het postmodernisme zelf, zijn denkers als Foucault (eigenlijk post-structuralist), Lyotard en Derrida wel degelijk op zoek naar vormen van begrip die verder gaan dan het verstand alleen.

Het boek van Mestrovic verdient een groot lezerspubliek. Het biedt een schat aan nieuwe inzichten voor de discussies over het (post)modernisme, en het is tevens op heldere en meeslepende wijze geschreven. Mestrovic biedt een aantrekkelijk alternatief voor de hedendaagse monopoliepositie die het werk van Kant inneemt in de discussies over (post)moderniteit. Daarnaast rekt hij af met een aantal door Parsons en Merton verspreide vooroordelen over Durkheim, als ware hij een eenzijdige en conservatieve positivist. Gelukkig blijft het niet bij een theoretisch betoog in de lijn van veel werken over ideeëngeschiedenis, maar gaat Mestrovic met behulp van Durkheim's aanzetten tot een moraalessociologie op zoek naar alternatieven voor de huidige crisis in de sociale wetenschappen. Of hij hier in slaagt is aan de lezer, maar zijn inzet verdient alle lof.

Bram Peper